

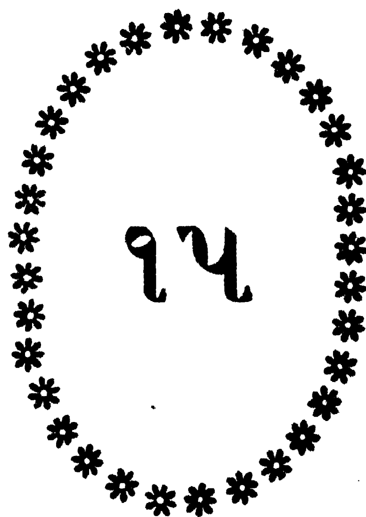
પ્રાચીન સાહિત્ય મંદિર, સુરત

ગાંડીવ બાલોદ્યાનમાળા
પુષ્પ: : પંદરમું

ધૂપસળી

સંયોજકો

વલ્લભદાસ અક્કડ
નટવરલાલ વીમાવાળા

પ્રગટકર્તા

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર
૧૮૦, કેળાંપીઠ
સુરત

[કિંમત ૦-૪-૦]   [ઈસ્વી ૧૯૨૮

પ્રથમાવૃત્તિ

૨૦૦૦ નકલ] [સંવત ૧૯૮૪

ગાંડીવ છાપખાનું, કેળાપીઠ સુરત

ધૂપસળી હાન્સ એન્ડર્સનના જગતપ્રખ્યાત કથા સંગ્રહમાંની ટીન્ડરબોક્સનું રૂપાંતર છે. પણ એ બંને વાંચનાર જોઇ શકશે કે રચનાનું ખોખું તેના પરથી લીધેલું છતાં તેની તમામ વિગતોમાં — પહેલેથી છેલ્લે સુધી—પ્રસંગો અને ગોઠવણીમાં ઘણોજ ફેરફાર કરેલો છે.

ગુજરાતનાં બાળકોને એની સુગંધ રૂચશે એવી આશા છે.

મુદ્રક: પ્રકાશક

નટવરલાલ વીમાવાળા

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર તરફથી

બાળકનો અભિપ્રાય

(ધૂપસળી અને ગાંડીવ બાલોદ્યાનમાલાના બીજા મણકા બાળકોને કેવા ને કેટલા રૂચ્યા છે તે સંચાલકો જાણવા ઇચ્છે છે. તેથી આ યોજના કરી છે. વડીલો માત્ર બાળકને કેવી રીતે લખવું તે સૂચવી ખસી જાય. તેમને પોતાની મેળેજ લખવા દે. અને કૃપા કરી એ ટપાલમાં નાંખવાની સવડ કરી આપે. એથી બાળકને અને અમને ઘણું શીખવાનું મળશે.)

સાહેબ—

તમારી ધૂપસળીની ચોપડી મેં વાંચી છે. બીજી પણ નીચેની ચોપડીઓ વાંચી છે. તેમાંથી મને કઇ કઇ ગમે છે તે લખું છું તેમજ કેમ ગમે છે તે લખું છું, તથા શું નથી સમજાતું તે લખું છું.

ધૂ પ સ ળી

(૧)

ભૂરીયા રે ભૂરીયા
ભૂરીયા ભાઇના હુરીયા
ભૂરીયા રે ભૂરીયા
બોલો એનો હુરીયા
બોલો છોકરાંઓ

ભૂરીયા ભાઇનો હુરીયો હુરીયો હુરીયો !

એ ભુરીયાભાઇ કોણ તે તમે જાણો છો ? એ ભુરીયા ભાઈ ભુરો ડગલો પહેરે ને ભુરી સુરવાળ પહેરે. પગમાં ભુરાં મોજાં, ને ભુરા જોડા. માથે ભુરી ટોપી. ખભે ભુરી ઝોળી લટકાવે, હાથમાં ભુરી લાકડી રાખે ને ઠપઠપ અવાજ કરતા ચાલે.

એટલે શેરીમાં તેની પાછળ પાછળ છોકરાંઓ દોડે ને ઉપલું ગીત ગાય. હસે ને કૂદે. કોઇક વળી ધૂળ ઉરાડે. હોહા કરે. પણ ભુરીયા ભાઇ તો ગુપચુપ આગળજ ચાલે. ઠપઠપ અવાજ ક-રતા જાય અને ડગલાં મૂકતા જાય. એવા એ ભુરીઆ ભાઈ હતા.

પણ એ ભાઇનું ખરૂં નામ તો બીજુંજ હતું! અજીતસિંહ! કોઇએ પાડેલું કે માએ તે તો રામ જાણે! પણ અજીતસિંહના મનમાં ભુરા રંગનો શોખ અજબ લાગેલો. તે ભુરાંજ કપડાં પહેરે. તેના ઘરનો રંગ પણ ભુરો. બધુંજ ભુરૂં.

પણ એ ભાઇસાહેબની એક આદત સારી. છોકરાં ગમે એટલી મસ્તી કરે પણ એ ચિઢાય નહિ. કોઇ બહુ ધૂળ ઉરાડે તો પાછું જોઇ જરા ડોળા કાઢે ને પછી ખડખડ હસી પડે ને વળી આગળ ચાલે. પણ કોઈ દહાડો તોફાની છોકરાને પણ મારે નહિ.

(૨)

એવામાં તો હોળીના દહાડા આવ્યા. દરેક હોળી વખતે શેરીમાં ખૂબ તોફાન થાય. તેમાં આ વરસે બહુ વધારો થઈ પડયો. એક નવો છોકરો શેરીમાં રહેવા આવ્યો હતો. તે ભારે મસ્તીખોર હતો અને બધાનો સરદાર થઈ પડયો હતો. તેણે આ હોળી પર ભુરીયાભાઈને ખૂબ પજવવાનો મનસૂબો કર્યો. ગામ બહાર એક મેદાન હતું. તે બહુ મોટું હતું. હજાર ઘર તેમાં બાંધવા હોય તો બંધાઈ જાય. પણ ઘરને બદલે ત્યાં તો બધું લીલું ઘાસ ઉગેલું હતું. અને એક ભાગમાં પુષ્કળ ઝાડો હતાં. એ ઝાડો નાનાં મોટાં ઝાડો હતાં; પણ એટલાં પાસે પાસે હતાં કે કોઈ એની અંદર ગયું હોય તો પાછું નીકળવું પણ મુશ્કેલ. એ ગીચ ઝાડીમાં એક ઝાડ સૌથી ઉંચું, જાણે આકાશ સાથે વાતો કરતું હોય એવું હતું. એ ગીચ ઝાડીને ભુલભુલામણિ કહેતા.

હવે પેલે તોફાની છોકરે શો ઘાટ કર્યો તે જુઓ. તેણે બધા છોકરાઓને ભેગાં કરી કહ્યું: ભાઇઓ, આપણે પેલા ભુરીયાજીની બડી ગમ્મત કરીએ. તેની પાછળ હુરીયો કરતા કરતા આપણે તેને એવો દોડાવીએ, એવો કુદાવીએ કે ઠેઠ પેલી ભુલભુલામણિમાંજ પેસી જાય, ને પછી અંદર ફાંફાજ માર્યા કરે! કેમ, કેવી ગમ્મત?

બધા છોકરા માંહોમાંહે ઘુસપુસ કરવા લાગ્યા. એક બે બોલ્યા: એ તો ભાઈ, કંઇ સારૂં નહિ. એને શા સારૂ એટલું બધું દુઃખ દઇએ? એણે કંઇ આપણું બગાડયું છે?

પણ પેલો ટીખળી સરદાર તે સાંભળી બોલી ઉઠયો: બેસ, બેસ, બાયલા! તું નહિં આવતો! મોટો ડાહ્યો ડોસો થવા જાય છે તે! ચાલો છોકરાઓ, દોડો ને બોલો ભુરીયાભાઇનો હુરીયો!

પેલા ડાહ્યા છોકરાનું બોલતું દબાઇ ગયું. ને બધા બોલ્યા: ભુરીઆભાઇનો હુરીયો, ભુરીઆ ભાઇનો હુરીયો.

(૩)

પછી તે દિવસે સાંજે ભાઇસાહેબ ફરવા નીકળ્યા એટલે છોકરાઓ બધા તેની પાછળ હુરીયો હુરીયો કરતા નીકળ્યા. આજે તો તેમણે જબરૂં તોફાન માંડ્યું. ખૂબ કૂદે ને કાંકરા ઉડાડે. પછી તો તેઓ દોડવા લાગ્યા. ભુરીઆભાઇને પણ દોડવું પડ્યું. દોડતા દોડતા પેલા મેદાન પર આવી લાગ્યા. આજે છોકરાએ ઘણા હતા. અજીત-સિંહને લાગ્યું કે આજે હોળી છે ને આ લોકો મારો કેડો મૂકવાના નથી. પણ હોળીના દહાડામાં તો છોકરાઓએ તોફાન કરવુંજ જોઇએ. તેમના તોફાનમાં મોટાએ આડા આવવું નહિ. જે છોકરાં બચપણમાં તોફાની હોય તેજ મોટપણમાં શૂરવીર નીકળે. ભુરીઆભાઇનો આવો વિચાર, એટલે મનમાં બોલ્યા: હશે, જોઇએ તો ખરા એમનો શો વિચાર છે તે!

છોકરાઓ તો હુરીયો બોલાવતા બોલાવતા ભુરીઆભાઇને કુદાવતા પેલી ભુલભુલામણિ આ-

ગળ લઈ આવ્યા. હવે આ ગીચ ઝાડીમાં કોઇ જતું નહિ, એની ભુરીઆભાઇને જાણ હતી. જે જતા તે ભૂલા પડતા ને મહા મુશીબતે પાછા નીકળતા એવી એને ખબર હતી. પણ તેથીજ તેમનો વિચાર હતો કે એક દિવસ આપણે પણ એમાં જઇ આવવું તો ખરૂં. જોઇએ શું થાય છે? હિંમતે મર્દા તો મદદે ખુદા.

વ્હાલા વાંચનારાઓ! તમે કોઇ દહાડો વડોદરાના કમિટી બાગમાં ગયા છો? ત્યાં એક ભુલભુલામણિ છે. તેમાં એક વાર પેંઠા કે પછી નીકળાયજ નહિ. રસ્તોજ જડે નહિ. એવી તેમાં કરામત કરેલી છે. તમે વડોદરે જાઓ, ત્યારે જરૂર એ બાગમાં જજો અને માળીને પૂછીને ભુલભુલામણિમાં દાખલ થજો.

એવીજ આ કુદરતી ભુલભુલામણિમાં છોકરાઓએ દોડાવેલા ભુરીઆભાઇ પેંઠા. તેમને જરા બીક તો લાગી. પણ વિચાર્યું: કંઇ નહિ, હશે! જોઇએ તો ખરા આ ભુલભુલામણિ કેવીક છે!

પણ એક બાજુ ભાઇસાહેબ અંદર પેંઠા ને થોડે દૂર ગયા એટલે છોકરાંઓ તો બહારથી "ભુરીઆભાઇનો હુરીયો"નું પેલું ગીત બોલતા બોલતા ગામ તરફ દોડી ગયા.

(૪)

બીજી બાજુ ભુરીઆભાઈ તો પેલી ઝાડીની અંદરની ગલીકુચીઓમાં જબરા સપડાઈ ગયા. આમાં પેંસે ને તેમાં પેંસે; પણ કંઇ રસ્તો જણાય નહિ. જ્યાં જુએ ત્યાં ઝાડજ ઝાડ. આમલીના ઝાડ, ને બદામનાં ઝાડ; જમરૂખી ને વડનાં ઝાડ. ખોટાખોટા ફુલ વગરના પણ ઝાડ ને ફળ વગરનાં પણ ઝાડ. પણ ઝાડજ ઝાડ. આમથી પેંસે ને તેમથી નીકળે; પણ કોઇ તરફથી ઝાડ પૂરાં પણ ન થાય ને રસ્તો પણ ન જડે.

એટલે એ તો ગભરાયા. પણ ગભરાયાથી શું વળે? તેણે વિચાર કર્યો કે હિંમતે મર્દા તો મદદે ખુદા. હિંમત રાખીશું તો કંઈ પણ વળશે. ડરી જવાથી શું ફાયદો થવાનો છે? માટે પહેલાં

તો ભાઈ, પેટ ભરીને ખાઈ લઇએ. પેટ ભરાવાથી ટાંટીયામાં જોર આવશે ને બરાબર રસ્તો શોધાશે. એમ કરી તેણે તો ઝાડ તળે પડેલાં બોર, જમરૂખ, પપૈયા, વગેરે થોડા ભેગા કરી ખાધાં. એક નાળીયેર ફોડયું. તેનું મીઠું મીઠું પાણી પેટ ભરીને પીધું. કોપરૂં ખાધું. પછી ફડાક દઇને કૂદકો મારીને ઉભો થયો. બે ચાર વાર જાંગ ઠોકી ને પછી મોટે સાદે બૂમ પાડી: અલિ ભુલભુલામણિ! આવી જા તું! હું પણ જોઉં છું કે તું જોરાવર છે કે હું! તારી મકદુર શું છે કે તું મને હવે પજવે! એમ એણે તો ધાંટો કાઢયો. આખું જંગલ સુમસામ હતું. બીજા કંઇ અવાજ થતા ન હતા. એટલે એનો અવાજ એકદમ ગાજી ઉઠયો! પણ તેની સાથેજ એકદમ એક મોટો ધબાકો થયો.

(૫)

એ ધબાકો શાનો હતો?

એ કુદરતી જંગલમાં એક ડાકણ રહેતી

હતી. તે ડાકણનું નામ ભુલભુલામણિ ! એ આખી ઝાડી બધી તેને કબજે હતી. એના ડરથી વાઘ, વરૂ, સાપ, ચિત્તા, દીપડા કોઇ ત્યાં આવી શકતા નહિ. એ એક વડની ગાઢી ઘટામાં રહેતી હતી. ભુરીઆભાઇને આજે પોતાના પંજામાં સપડાયા જોઇને તે બહુ રાજી થઈ હતી. અને પોતાના ઝાડ પર બેઠી બેઠી મનમાં ને મનમાં ખુશ થતી હતી. પણ ભુરીઆભાઇએ તો આવો ધાંટો કાઢયો એટલે ઝાડ પર બેઠેલી તે એકદમ ચમકીને નીચે પડી ગઇ! તેનો આ ધબાકો થયો!

આ ભુલભુલી ડાકણ બહુ જબરી હતી! એનું મ્હોં એવું કદરૂપું કે જોઇનેજ બ્હીક લાગે. મોટા મોટા ચાંઠા પડેલા. બિહામણા ડોળા. જાડા જાડા હોઠ અને ડબુસા જેવું ચપટું ને જાડું નાક! લાંબો છુટો ચોટલો!

ધબાકા સાથે ડોસલી પડી તો ખરી, પણ તે એકદમ ઉઠીને ઉભી થઈ ગઇ. ધબાકો થયો એટલે ભુરીઆભાઇની નજર એકદમ તે તરફ ગઈ અને

પહેલાં તો ડોસલીનું બિહામણું રૂપ જોઇ તે જરા થથરી ઉઠયો. પણ તરત એને યાદ આવ્યું કે હિંમતે મર્દા તો મદદે ખુદા. તુરત એણે બ્હાંય ચઢાવી. લાકડી લીધી ને ડાકણી જ્યાં ઉભી હતી ત્યાં તે દોડયો. ડાકણીએ સામો કુદકો માર્યો અને બંને એક બીજા સાથે ·અથડાઈ પડયા. ડાકણે મોટા મોટા નખથી એકદમ નહોર મારવા માંડયા. પણ ભુરીઆ-ભાઇએ તો મજબુત જાડા કપડા પહેરેલાં, તેને શું લાગે? તેણે ઉઠાવી લાકડીનો એક સપાટો ખેંચી કાઢયો. એમ થોડી વાર ઝપાઝપી ચાલી. પછી ભુરી-યાજીને એક યુક્તિ સુઝી. તેણે એક દાવ એવો લીધો કે ડોકરીનો ચોટલોજ તેના હાથમાં આવી ગયો. ને ચોટલો પકડાયા પછી તેનું શું ચાલે?

(૬)

તે તો નરમ ઘેંસ જેવી થઇ ગઈ. વાત એવી હતી કે એનો જીવ એના ચોટલામાં હતો. જો ભુરીયાજી એનો ચોટલો કાપી નાંખે તો એ મુડદું થઇને પડે. ભુરીયાભાઇને કંઇ એ વાતની ખબર

નહતી. પણ ડોકરીને લાગ્યું કે આ કોઈ જાદુગર લાગે છે ને એને આ વાતની ખબર હશે. તેથીજ મારો ચોટલો પકડી લીધો છે ને હવે તે એ કાપી નાંખવાનો. એટલે તે એકદમ મોટેથી રડી પડી ને કરગરતી બોલી: માફ કર, માફ કર! મને શું કરવા મારે છે? મેં કંઇ તારો ગુન્હો કર્યો છે?

એ સાંભળી ભુરીયાભાઈના ટાંટીયામાં જોર આવ્યું. તેને લાગ્યું કે આ ડોસી હવે હાથમાં આવી છે. તેને એકદમ છોડી દેવી નહિ. તે મારી પેઠે બીજાઓને પણ દુઃખ દેતી હશે. માટે તેના તો બાર વગાડીજ દેવા.

પછી મોટેથી તે બોલ્યો: તને? તને છોડી કોણ દે! તને તો ચોટલો કાપી ઉંધે માથે લટકાવવાની છે, હરામખોર! બધાને દુઃખ દે છે, પણ પણ હવે યાદ રાખજે કે તારૂં આવી બન્યું છે.

આ સાંભળીને તો ડોકરીને લાગ્યું કે નક્કી આ જાદુગરને ખબર છે કે મારૂં મોત ચોટલામાં છે. તેથીજ આમ બોલે છે.

એટલે તે તો કરગરી પડી: ના, ભાઈ! ના. હવે કોઇને દુ:ખ નહિ દઉં! તારે જે જોઇએ તે તને આપીશ. તું મને છોડી દે તો તને ન્યાલ કરી દઉં. હીરા, મોતી, માણેક જે જોઇએ તે આપું.

ના રે ના! મારે તો કંઇ ન જોઇએ. તને તો ઝાડે લટકાવવી જ પડશે.

એમ કહી ભુરીયાએ તેનો ચોટલો ખૂબ હ-લાવ્યો ને તેને ધુણાવી મૂકી. તે તો પોકેપોક મૂ-કીને રડવા લાગી: ઓ બાપરે! મરી ગઇરે!

આખરે ભુરીયાભાઇને દયા આવી. તેને થયું કે હવે આ ડોસીને બહુ સતાવવાની જરૂર નથી. સાથે તેને થયું કે એ હીરા ને મોતી ને માણેકની વાતો કરે છે તે ખરી છે કે ખોટી, તે જાણવું જોઇએ. વખતે મને એ છેતરતી હશે. માટે જોઇએ તો ખરા!

પછી મોટેથી તેણે કહ્યું: જો રે ડોસલી! મને તારો ખજાનો બતાવશે તો જવા દઇશ. માટે બતાવ તારો ખજાનો.

પણ મારો ચોટલો તો છોડી દે, એટલે નિરાંતે કહું.

ના એ નહિ બને. બોલ કહે છે કે નહિ ?—એમ કહી ભુરાભાઇએ પાછો એનો ચોટલો ખૂબ હલાવ્યો.

ડોસીએ તો બૂમ પાડી: ઓરે, ઓરે ! મરી ગઇરે, કહું છું રે કહું છું. જરા મને ઠરવા દો.

પછી ચોટલો પકડીને ભુરાભાઇએ તેને સામે ઉભી રાખી. અને તે કહેવા લાગી: જો ભાઈ ! વડના ઝાડમાં થડના પાછલા ભાગમાં એક મોટું બાકોરૂં છે. તેમાંથી એક સીડી છે. તે વડે એક ભોંયરામાં જવાશે. એ ભોંયરામાં ઘણા દીવા બળે છે, અંધારૂં નથી. ત્યાં તને ત્રણ ઓરડીઓ દેખાશે. દરેકના બારણાં પાસે ખીંટી પર કુંચી હશે. તે કુંચીથી તે બારણું ઉઘાડવું. પહેલા ઓરડામાં વચ્ચે એક પેટી પર એક લાલ ઉંદર બેઠેલો હશે. તે છે તો ઉંદર, પણ મોટો સસલા જેવડો, ને લાલ ચણોઠી જેવો. તે તને કરડવા આવશે. પણ

આ મારો કાળો કામળો તેના ડીલ પર તું નાંખી દેશે એટલે ચૂપ થઈ જશે. પછી એ પેટી-માંથી તારે જે જોઇએ તે લઈ લેજે. એ પ્રમાણે ત્રણે ઓરડીમાં કરવાનું. બીજી ઓરડીમાં બિલાડી છે. ને ત્રીજીમાં કાચબો છે. દરેક પેટીમાંથી તારે જે જોઇએ તે મળશે: હીરા, મોતી માણેક વગેરે લઈ લેજે.

ભુરીયાભાઇને ડાકણની બોલવાની રીત પરથી લાગ્યું કે હવે એ સાચું બોલે છે. વળી તેણે પોતાના શરીર પરનો કાળો કામળો સુદ્ધાં આપ્યો. એટલે તેણે તેના કહેવા પ્રમાણે ભોંયરામાં ઉતરવાનું નક્કી કર્યું. એટલામાં પેલી બોલી: તને જોઇએ એટલાં હીરા ને માણેક મળે તો તું મારૂં એક કામ કરશે?

શું?

વચલી ઓરડીમાં એક ગોખલામાં એક ધૂપસળી પડી છે. સહેજ બળેલી છે. તે ધૂપસળી મને લાવી આપજે. તે અમારી અસલી કુટુંબની પૂજાની

છે. તેટલી માત્ર મારે જોઇએ છે.

વારૂ. જોઇશું.

(૭)

એમ કહી ભુરાભાઇએ તો પોતાનો ભુરો કમ્મરપટો છોડી તે વડે પેલી ડોસલીને એક ઝાડ સાથે કચકચાવીને બાંધી. પછી પેલો કામળો લીધો, ઝાડની બખોલ શોધી કાઢી ને તેમાંથી ઉતર્યો. જુએ છે તો ડોસલીનું કહેવું બધું સાચું હતું. ઠેરઠેર મીણબત્તીઓ બળતી હતી અને અજવાળું ઝળહળતું હતું. સામેજ ત્રણ ઓરડીઓ. ત્રણેના બારણાં પાસે એકેક ખીંટી ને એકેક કુંચી લટકાવેલી. આ આ બધું જોઈ ભુરાભાઇને લાગ્યું કે: ના, ડોસલીનું કહેવું છે તો સાચું.

ચાલો ત્યારે હવે ઓરડા ઉઘાડીએ. એમ વિચારી તેણે તો પહેલી ઓરડીનું તાળું ચાવી વડે ઉઘાડ્યું. જુએ છે તો ઓરડાની વચ્ચોવચ એક મોટી કાળી પેટી હતી. તે પેટી પર લાલ ચણોઠી જેવા રંગનો ખાસ્સો સસલા જેવડો ઉંદર પડ્યો પડ્યો

ઉંઘે. બારણાના ખખડાટથી તે જાગી ઉઠયો ને સામેથી માણસને આવતો જોઈ ચું ચું કરતો સામો કુદ્યો. તેવોજ ભુરાભાઇએ તેના પર એકદમ કાળો કામળો નાંખ્યો. કાળો કામળો ડીલે અડકતાંજ ઉંદર શાંત થઇ ગયો અને ગુપચુપ કામળા તળે બેસી રહ્યો. પછી ભુરીયાભાઇએ પેટી ઉઘાડી ને જુએ છે તો: અહાહાહાહા! અંદર બધા હીરાજ હીરા! તેણે થોડા લીધા અને પછી બહાર નીકળ્યો. પછી એજ રીતે એણે બીજી ને ત્રીજી ઓરડી ઉઘાડી. તેમાં એકમાં બિલાડી ને એકમાં કાચબો હતાં. પહેલાં તો તે કરડવા કુદ્યાં. પણ કામળાને વશ થઈ ગયાં. ત્યાંની પેટીઓમાંથી મોતી અને માણેક નીકળ્યાં. તે થોડાં થોડાં લઈ લીધા.

એનું મન તો કંઇ હરખાય, કંઇ હરખાય! હવે ગાડી ઘોડા વસાવીશ, ઘેર હાથી રાખીશ, મોટા મહેલ બંધાવીશ, ચાકરો રાખીશ એવા એવા વિચારો એને આવવા લાગ્યા. રોજ મેવા મિઠાઈ ખાઇશું, શરબતો પીશું ને હિંચકે ઝુલીશું, એવાં સપનાં

એ જોવા લાગ્યો. એટલે તે તો ત્યાં ભોંયરામાં ઉભો ઉભો એકલો એકલો હસી પડ્યો. તુરત સામો પડઘો પડ્યો: હા, હા, હા, હા, હા!

(૮)

પડઘાનો અવાજ થયો એટલે ભુરીયાભાઇને ભાન આવ્યું કે પેલી ડોસી ઉપર વાટ જોતી હશે. તરતજ તેને ધૂપસળી યાદ આવી. વચલા ઓરડામાં ફરીથી ગયો અને ત્યાંના ગોખલે ગોખલા ખોળી વળ્યો; તો એક ખુણાના ગોખલામાંથી એક ધૂપસળી મળી આવી. તે કાળી કાળી ને કરગરી હતી. આશરે અજમેરી બોર જેટલી લાંબી અને લખવાની પેન જેટલી જાડી હતી. એને લઇ ભુરીયાભાઇ ઓરડી બહાર આવ્યા. અજવાળામાં એને સુંધી જોઇ. એની વાસ સાધારણ હતી. જાણે બહુ જુની હોય હોય તેવી એ લાગી. પણ તેથીજ ભુરીઆભાઇ વિચારમાં પડ્યો કે આવી નજીવી ધૂપસળી ડોસીએ મંગાવી કેમ હશે? એમાં નક્કી કંઇ જાદુ હશે. જે હોય તે. આપણે ડોસીને એ

આપવી નહિ. એક યાદગીરી તરીકે રાખી મૂકવી.

એણે એમ મનસૂબો કર્યો અને હીરા મોતીથી ગજવાં ભરીને એ તો છેક બહાર આવ્યો. પેલા ઉંદર બિલાડી પોતપોતાનાં ઓરડામાં પાછાં ઘોરવા મંડી ગયાં.

બહાર આવ્યો એટલે ડોસી પૂછે: કેમ રે ભાઇ, હવે તો મને છોડશે ને? મારૂં તો બધું શરીર ચમચમી ઉઠયું છે.

ભુરીયાભાઈ તો ખુશખુશ થઈ ગયા હતા કેમકે તેમની પાસે હવે નાણાંનું જોર સારૂં હતું. છોકરાઓએ તેને દુ:ખ દીધું તે આખરે તો સોનાના મુલનું થઇ પડયું. એટલે ખુશ મિજાજમાં તે બોલ્યો: હોવે. આ તને છોડી મેલું. લેને!

એમ કહી એણે તો ડોસલીની આસપાસ બાંધેલી દોરી છોડી નાંખી. ડોસીને છુટી કરી. ડોસી છુટી થઇને બોલી: હા....શ! સુખીયો થજે. ને સો વરસ જીવજે. તને મળ્યાંને તારાં હીરા મોતી?

હા, માજી. ગજવાં ભરીને લઇ લીધાં છે.

મારી ધૂપસળી લાવ્યો?

હા લાવ્યો છું. પણ એનું તમારે શું કામ છે? મને તે કહો એટલે તમને આપી દઉં.

કામ શું વળી? એ તો અમારા ઘરની પૂજાની છે, તે કંઇ કાઢી નંખાય?

સાચેસાચી વાત કહો. નહિ તો નહિ આપું.

ડોસી કહેઃ હું ખરીજ વાત કહું છું.

(૯)

એટલામાં ભુરીયાજીને એક વિચાર આવ્યો. તેને થયું કે હમણાં ડોસી સાથે ટંટો કરીશ તો પછી મને બહાર નીકળવાનો રસ્તો કોણ બતાવશે? માટે હાલ તો જુક્તિ કરીને ખરે રસ્તે પડવું, ને પછી ડોસીને ઉડાવવી. પછી તેણે કહ્યું: વારૂ ઠીક. પણ હજુ મારૂં કામ પૂરૂં નથી થયું. મને આ જંગલમાંથી બહાર નીકળવાનો રસ્તો તો બતાવો. તે જાણું ત્યારે મને નિરાંત વળે.

એટલે ડોસી ધૂપસળી મળવાના ઉમંગમાં બોલીઃ ચાલને ભાઈ, રસ્તો બતાવું.

પછી ડોસી આગળ ને ભુરીયાજી પાછળ એમ બંને ચાલ્યાં. ડોસીએ ઝાડીઓ અને ઝાડવાઓના ગુંચવાડામાંથી રસ્તો કાઢવા માંડયો. અને ભુરીયાભાઇ હીરા મોતીથી ભરેલા ગજવાં વિષે વિચાર કરતા કરતા ચાલ્યા. એમ કરતાં કરતાં કેટલીક વારે, ઘણી ગલીઓ વળ્યા પછી અને ચકરાવા લીધા પછી, તેઓ નાકે આવી પહોંચ્યા. એટલે ડોસીએ ભુરીયાભાઇનું ખમીસ પકડી કહ્યું: ચાલ ભાઈ, લાવ મારી ધૂપસળી.

ભુરીયાભાઇને લાગ્યું કે ડોસી કંઈ પેચ રમે છે. ધૂપસળીમાં ખરેખર કંઈ કરામત છે માટે તે આપવી તો નહિજ. તેણે મોટો ઘાંટો કાઢીને કહ્યું: અબે, ચાલરે ચાલ! ધૂપસળી વાળી! પડ તારે રસ્તે.

પણ ડોસી એમ રસ્તે પડે તેવી હતી? તેણે તો ભુરાભાઇનો હાથ જોરથી પકડયો, ને ખેંચાખેંચ કરવા માંડી. ભુરીઆભાઈ પણ ગાંજ્યા જાય તેવા ન હતા. તેણે ઉઠાવીને બીજે હાથે ધુમ્મ લઇને

એક મુક્કો લગાવી દીધો. પોતાનો હાથ છોડવી દીધો ને પછી જે ગબરડી મૂકી તે જાણે ફાળ મારતો ઘોડો દોડ્યો! ડોસી તો તમ્મર ખાઇને પડી ને ભુરાભાઈ દોટ મૂકીને ભાગી નાઠા.

(૧૦)

પણ થોડે દૂર ગયા એટલે તેમને થયું કે હવે ક્યાં જવું? આટલા બધા હીરા મોતી સાથે આ ગામમાં જવું સારૂં નહિ. લોકોને વહેમ પડે. અદેખાઈ આવે. નકામી હોહા થાય. માટે હવે બીજેજ ઠેકાણે દૂર રહેવા જવું સારૂં. એમ વિચારી તેણે તો બીજીજ તરફનો રસ્તો લીધો. રસ્તે એક ગામ આવ્યું ત્યાંથી એક ઘોડો વસાવ્યો. તે પર સવાર થઇને એ તો બસો ગાઉ દૂર એક રામપુર નામનું રાજ્ય હતું ત્યાં આવી પહોંચ્યો, અને ત્યાં એક મોટું ઘર વસાવી મોજથી રહેવા લાગ્યો!

પણ ભુરાભાઇ તો મોજીલા માણસ. ખાય પીએ ને લહેર કરે. પૈસા તો કાંકરા પેઠે ઉડાવે. પાણીથી

ચાલતું હોય ત્યાં દુધ વાપરે. મોટા મોટા પગારના નોકરો રાખે. એમ ને એમ પેલા હીરાઓ વેચાતા ગયા અને નાણાં વપરાતા ગયા. બે ત્રણ વરસમાં તો ભુરાભાઈનાં ખિસાં ખાલી થવાની અણી પર આવી ગયા. એના દોસ્તદાર ભાઇબંધો વધી ગયા હતા. તેમની પાછળ ખરચ પણ ઘણો થતો હતો. હવે પૈસા ક્યાંથી લાવવા? ઘરબાર વેચવા જેવો વખત આવ્યો.

ભુરીઆભાઇ તો માથે હાથ દઇને બેઠા. મોટી ગુંચ આવી પડી. હવે નાણાં ક્યાંથી લાવવાં? ખરચ ક્યાંથી કરવો? એમ વિચાર કરતાં કરતાં એને પેલી ધૂપસળી સાંભરી. હં! ઠીક યાદ આવ્યું! લાવો, જોઇએ તો ખરા! પેલી ડોસલી એની પાછળ બહુ મરી પડતી હતી તે એમાં એવી તે શું કરામત છે?

(૧૧)

છેક જૂનોખખ થઈ ગયેલો, ઘરને ખુણે નકામા જેવો પડી રહેલો, પેલો ભુરો ડગલો એણે મહા-

મહેનતે શોધી કાઢયો. તેના એક નાનકડા ગજવામાં પેલી ધૂપસળી હજુ પડેલી હતી. તે ભાઇએ બહાર કાઢી. હવે એનું શું કરવું? એમાં શી ખુબી હશે? શી કરામત હશે? એમ વિચારી તેણે આમથી દાબી, તેમથી દાબી, ઉંધી કરી, ચત્તી કરી, પત્થર સાથે ઘસી. પણ તે કઠણ હતી. દબાઇ પણ નહિ ને ઘસાઈ પણ નહિ. એટલામાં તેની નજરે બળેલો ભાગ પડયો. હં! હં! એને સળગાવી જોઉં! આ કોઇએ વાપરેલી તો છેજ. જોઇએ શું થાય છે તે.

ભાઇએ તો ચકમક ઘસીને દેવતા પાડયો. એની પાસે એક રૂપાળું ધૂપદાન હતું તેમાં ધૂપસળીને બરાબર ગોઠવી. પછી તે પર દેવતા ચાંપ્યો. સળી જરા સળગી. થોડી વારે તેમાંથી ભપભપ જાણે આગગાડીના ઈંજિનમાંથી નીકળતા હોય તેવા ધુમાડા નીકળવા મંડ્યા. ભુરાભાઇ તો જોઈજ રહ્યા. એટલામાં તો એ ધૂમાડાનું જાણે વાદળું બંધાઇ ગયું. ને તેમાંથી પેલો લાલ ચણોઠી જેવો

ઉંદરડો કૂદી પડ્યો. તેણે પંજા વડે દાબીને ધૂપસળી હોલવી નાંખી. પછી પગ વડે સલામ કરી બોલ્યો: સલામ, શો હુકમ છે? માણસની માફકજ ઉંદરડો બોલ્યો.

ઉંદરડાને આમ બોલતો જોઇ ભુરાભાઇને અચંબો લાગ્યો. પણ તેને યાદ આવ્યું કે આ તો જાદુઈ ઉંદરડો છે. તરત તેણે હુકમ કર્યો: થોડા હીરા લઇ આવ.

જેવો હુકમ—બોલી ઉંદરડો અલોપ થઇ ગયો. થોડી વારે તે પાછો આવ્યો, અને બે ચાર ખોંખારા મારી ઉલટી કરી. એટલે તે ઉલટીમાં હીરા મોતી નીકળી પડ્યાં.

ફરી તે સલામ કરી ઉભો રહ્યો. એટલે ભુરાભાઇએ દમામભેર કહ્યું: હવે જા. કામ પડશે ત્યારે બોલાવીશ.

ઉંદરડે કહ્યું: હવે હું નહિ આવું. હવે બિલ્લીબાઇનો વારો છે. તે આવશે.

વારૂ. જા.

(૧૨)

વળી પાછું ભુરાભાઇનું ગાડું પહેલાંની માફક ચાલવા માંડયું. ખાય પીએ ને લહેર કરે. એમ કરતાં થોડા દિવસ ગયા એટલે વળી ભુરાભાઇને વિચાર થયો કે જાદુઇ બિલ્લીબાઇ કેવાંક છે, તેનું પારખું તો કાઢીએ.

તેણે ધૂપસળી સળગાવી. ધૂમાડામાંથી બિલ્લી-બાઈ પ્રગટ્યાં ને સળી હોલવી નાંખી. પછી સલામ કરી કહ્યું: શો હુકમ છે, સાહેબ?

ભુરાભાઈને કસોટી કરવી હતી કે જોઇએ, બિલ્લીબાઈમાં કેટલીક કરામત છે. એટલે તેણે કહ્યું: મારે આકાશમાં ઉડવું છે ને આ આખું રાજ જોવું છે. માટે તારી પીઠ પર બેસાડીને મને બધે ફેરવ.

બિલ્લીબાઇ બોલ્યાં: જેવો હુકમ. મારી પીઠ પર બેસી જાઓ.

બિલ્લીબાઈ ખાસ્સાં વાછરડાં જેવડાં હતાં. એટલે બેસવાને વાંધો આવે તેમ નહોતું. બિલ્લી-

બાઈ તો ભુરાભાઇને પીઠ પર લઇને ઉડ્યાં. સરર-રરરર! ઉંચેથી ભુરાભાઈ નજર કરે તો બધું ગામ નાનું નાનું લાગે. માણસો જાણે વેંતીઆં જેવાં. ઘર જાણે રમકડાં જેવાં. નદીઓ પાણીના રેલા જેવી! બિલ્લીબાઇ તો ઉડ્યાં ઉડ્યાં જાય. એમ ફરીને બધું રાજ એણે તો જોઇ નાંખ્યું. પછી ઉડતાં ઉડતાં પાછા ગામ તરફ આવ્યાં.

(૧૩)

એટલામાં એક કૌતુક થયું. એક મહેલની અગાસીમાં બેચાર બાળાઓ બેસી સોગઠાં રમે. એકે ગળામાંથી હીરાનો હાર કાઢીને બાજુએ મૂકેલો. તે લઇને સમડી ઉડી ગઇ. હો હો હો કરતી બાળાઓ ઉભી થઇને તાળીઓ પાડતી ઉંચે જોવા લાગી ને બૂમો પાડવા લાગી. એ ભુરાભાઇની નજરે પડ્યું. તેણે બિલ્લીબાઇને હુકમ કર્યો કે સમડી પાસેથી હાર લઈ લે.

હુકમ થયો એટલે વાર કેટલી? સરરરર! બિલ્લીબાઈ સમડી પાસે પહોંચ્યા. ઝડપ મારીને

હાર લીધો. ભુરાભાઇએ તે લઇને અગાસીમાં ફેંક્યો. તે હાર પડતો પડતો જઇને જે ત્રણ જણીઓ ઉંચે મોંઢે ઉભી હતી, તેમાંની એકના ગળામાંજ પડયો! બરાબર, જાણે વરમાળા પહેરાવી હોય તેમ જઇને ગોઠવાઈ ગયો! હવે એ બાળા રામપુરના રાજાની કુંવરીજ હતી. ને તે કુંવારી હતી. બહુ રૂપાળી હતી. પણ તેને કોઈ વરજ પસંદ પડતો નહોતો. બધા ઘણા રાજકુંવરો આવી ગયા પણ તે કોઇને પરણેજ નહિ. એમ કરતાં કરતાં તે તેવીસ વરસની થઇ હતી.

કુંવરીએ જોયું કે કોઈ મરદે મારા પર હાર નાંખ્યો. બીજું તેને કંઈ દેખાયું નહિ. પણ તેના મનમાં એમ ચટપટી પેંઠી કે એ માણસ કોણ હશે? તેણે નાંખ્યો તે હાર મારા ગળામાં બંધ બેસતો પડી ગયો, એ કેવું કૌતુક થયું!

બીજી બાજુ ભુરાભાઇએ પણ એ છોકરીને જોઈ. એટલે તેને પણ થયું કે આ છોકરી કુંવારી હોય તો તેને આપણે પરણવું.

ઘેર પહોંચ્યા એટલે તેણે તો બિલ્લીબાઇને વાત કરી કે: પેલી છોકરી સાથે મારે વાત કરવી છે માટે તેવો ઘાટ ગોઠવ.

બિલ્લી કહે: રાત્રે ફરી સળી સળગાવજે. કાચબો આવશે. તે તમારૂં કામ કરશે.

(૧૪)

રાત પડી. ભૂરાભાઇએ કાચબાને સળી સળગાવી તેડાવ્યો. વાત કરી. એટલે કાચબો બોલ્યો: વારૂ સાહેબ, જેવો હુકમ !

એમ કહી કાચબો તો અલોપ થઇ ગયો. થોડી વારે તે પાછો આવ્યો. તેની પીઠ પર પેલી રાજકુંવરી હતી. તે ઉંઘતી હતી.

ભુરીયાભાંઇએ તેને જગાડી, એટલે પહેલાં તો તે અજાયબીમાં પડી ગઇ. પછી ભુરાભાઇએ પોતે હાર ફેંક્યાની વાત કરી એટલે તે રાજી થઇ, ને પૂછ્યું: પણ મને અહિં કેમ આણી ?

સોગઠાં રમવા. મને સોગઠાંબાજીનો બહુ શોખ છે. આપણી બાજી પૂરી થાય એટલે કાચબો તને

મૂકી આવશે.

પછી તો બાજી શરૂ થઇ. પણ તે પૂરી થાય શાની? સોગઠી સામસામી મરતી જાય ને બાજી લંબાતી જાય. વાત કરતાં ચાર વાગી ગયા. એટલે રાજકુંવરી ઉઠીને ઉભી થઈ; હવે આજે નહિ, કાલે આગળ રમીશું.

પછી કાચબો તેને મૂકી આવ્યો.

(૧૫)

અને એ પ્રમાણે રોજ ચાલ્યું. પણ બાજી પૂરી થાય નહિ.

પણ થોડે દહાડે રાણીને–કુંવરીની માને વહેમ પડ્યો. કુંવરી દિવસે આટલું ઉંઘે છે કેમ? સ્હવારે આંખો રાતી કેમ? દાસીનો પહેરો મૂક્યો. બીજે દહાડે ખબર પડી કે કુંવરી રાત્રે અગાશીમાં જઇ અલોપ થઈ જાય છે. મોડી રાતે પાછી આવે છે. ક્યાં જાય છે, કોણ જાણે.

રાણી ચતુર હતી. બહુ હુશિયાર હતી. તેણે એક કોથળી બનાવી. તે કોથળીમાં એક કાણું પાડ્યું ને થોડો લોટ ભર્યો. પછી દાસીને કહ્યું:

કુંવરી ઉંઘી જાય તે પછી એની સાડીએ લટકાવી દેજે.

થયું. બીજે દિવસે કુંવરી કાચબા પર બેસીને ચાલી તેવો પેલી કોથળીમાંથી રસ્તે થોડો થોડો લોટ વેરાવા લાગ્યો. કોઇને તેની ખબર પડી નહિ. લોટ ઠેઠ ભુરીઆભાઇના ઘર સુધી વેરાતો પડ્યો.

બસ! બીજે દિવસે રાણીએ તો જાસુસ મોકલ્યા ને લોટની નિશાનીએ ભુરાભાઇનું ઘર પકડાઇ ગયું! રાજાના સિપાઇઓએ ઘરને ઘેરો ઘાલ્યો ને ભુરાભાઇને પકડી ગયા. તેને એક કોટડીમાં પૂર્યો.

એ તો અસલી રાજા! હુકમ કર્યો કે એ ભુરીયાને ફાંસી દઈ દેવી.

(૧૬)

થોડે દહાડે ફાંસીની તૈયારી થઇ ગઈ. ભુરીયાભાઇ તો સૂકાઇને શેરડી જેવા થઇ ગયા હતા. ડાચાં બેસી ગયા હતા. મોટી મોટી દાઢી ઉગી હતી. વાળ તો જાણે જંગલનું જંગલ! ઓળખાય પણ નહિ.

ફાંસીના લાકડા પાસે એને લઈ ગયા. પછી તેને પૂછ્યું કે: બોલ ભાઈ, તારી કંઈ ઇચ્છા છે?

અસલના વખતમાં એવો રિવાજ હતો કે ફાંસી દેતાં પહેલાં મરનારની કંઇ ઇચ્છા હોય તો તે પૂરી પાડતા. તેને કોઈને મળવું હોય તો મળવા દેતા. કંઇ ખાવું હોય તો તે ખાવા આપતા. તે મુજબ ભુરીઆભાઈને પણ પૂછ્યું.

ભુરીઆભાઈ તો જીવતા મૂઆ જેવા થઈ ગયા હતા. હવે ઇચ્છા શું ને મરજી શું? કાચબો તો ભારે પડી ગયો એમ તેમને થતું હતું.

પણ આમ પૂછ્યું એટલે તેને એક વિચાર આવ્યો. લાગ્યું તો તીર નહિ તો તુક્કો! તેણે પોતાની ધૂપસળી મંગાવવાનો વિચાર કર્યો. જલ્લાદને—ફાંસી દેનારને કહ્યું: હા ભાઈ, એક ઇચ્છા છે. મારા ઘરમાં ત્રીજે માળે સૂવાના ઓરડામાં હિંચકા પરના શીકામાં એક ધૂપસળી છે. ને તે ઓરડામાં કૃષ્ણની એક છબી છે. તે બંને મંગાવી આપો. મારે પૂજા કરવી છે.

માણસો દોડાવ્યા. છબી ને સળી આવ્યાં. ભુરાભાઇએ તો કંઇ કંઇ ઢોંગ કર્યા. છબીને ૧૦૮ વાર નમસ્કાર કર્યા. તેટલીજ પ્રદક્ષિણા કરી. પછી કહ્યું: આ ધૂપસળી સળગાવવા દેવતા આપો.

સિપાઇઓ તો તે શું કરે છે તે જોઈજ રહ્યા હતા. મનમાં હસતા હતા, કે ચકરમ છે કે શું? પણ દેવતા આણી આપ્યો.

પણ જ્યાં સળી સળગી ને ભપ દઇને ધૂમાડો નીકળ્યો, કે બધા ચમક્યા. એટલામાં તો ત્યાં ઉંદર કૂદ્યો. તરત ભુરીયાભાઇએ હુકમ કર્યો: સિપાઇડા પર હુમલો કર. આવડા મોટા ઉંદરને કુદતો ને ફાળ મારતો જોઈ સિપાઇઓ નાઠા. ભુરીયાભાઇએ બીજી વાર દેવતા ચાંપી બિલ્લીબાઇને ને ત્રીજી વાર ચાંપી કાચબાને બોલાવ્યાં. ત્રણે આવી કૂદાકૂદ કરવા લાગ્યા. હોહા થઈ રહી. બધા કેદખાનામાંથી નાઠા. ભુરાભાઇ ને તેના ત્રણ દોસ્તદારો પાછળ પડ્યા. આખા ગામમાં ખળભળાટ થઈ ગયો. કોઇને ઉંદર કરડ્યો. કોઇને બિલાડી

કરડી. કોઇને કાચબો કરડયો. બધું સરઘસ દોડતું દોડતું રાજમહેલે દોડયું. નાસો રે ભાઇ નાસો. રાખ્ખસો આવે છે. કાચબાઓ આવે છે. ઉંદરડાઓ ઉલટ્યાં છે. બિલાડાંઓ દોડે છે.

રાજાએ પૂછ્યું: પણ છે શું?

માંડ માંડ કોઇએ સમજાવ્યું કે પેલા ફાંસીવાળા કેદીના કારસ્તાન. તેની પાસે જાદુ છે.

રાજા તલ્વાર લઈ બહાર નીકળ્યો. પણ થોડે ગયો એટલે પેલો કુદતો ઉંદર દીઠો. તે પણ ગભરાઇને નાઠો. મહેલના બારણાં દઇ દીધાં.

(૧૭)

એટલે રાજકુંવરીને ખબર પડી. તે તો બધું સમજી ગઇ. બારીએ નીકળી. કાચબો કુદતો આવતો હતો. કુંવરીએ બૂમ પાડી કહ્યું: કાચબા ભાઇ, સબુર!

કાચબો ઓળખતો હતો; તે અટકી ગયો. ભુરીયાભાઇ પણ આવી લાગ્યા. કુંવરીએ તેને કહી ઉંદરને અને બિલાડીને શાંત કરાવ્યા. અને પોતાની

મા–રાણીને બધી વાત કરી. ભુરીઆભાઈના જાદુની, સમડીવાળા હારની, સોગઠાંબાજીની ને બધી વાત કરી. પછી રાજારાણી બધું સમજી ગયાં.

કુંવરીને ભુરીયાજી સાથે પરણાવી. અડધું રાજ-પાટ આપ્યું.

પછી સૌએ ખાધું પીધું ને મોજ કરી.

પણ પેલી ધૂપસળીને જીવતાં સુધી ભુરીયા-ભાઇએ બરાબર સાચવી રાખી. કેવી રૂડી એ ધૂપસળી !

આંબે આવશે ફાલ

વાર્તા કહીશું કાલ.

બાળસાહિત્યનો ગાંડીવ ટંકાર

[illegible]

બાળકો અને બાળાઓમાં [illegible] છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર

કેળાપીઠ, સુરત